

SLOVENSKÁ KOMISIA CHEMICKEJ OLYMPIÁDY

CHEMICKÁ OLYMPIÁDA

59. ročník, školský rok 2022/2023

Kategória B

Domáce kolo

RIEŠENIE A HODNOTENIE

TEORETICKÝCH A PRAKTICKÝCH ÚLOH

RIEŠENIE ÚLOH ZO VŠEOBECNEJ A ANORGANICKEJ CHÉMIE

Chemická olympiáda – kategória B – 59. ročník – školský rok 2022/2023

Domáce kolo

Martin Vavra

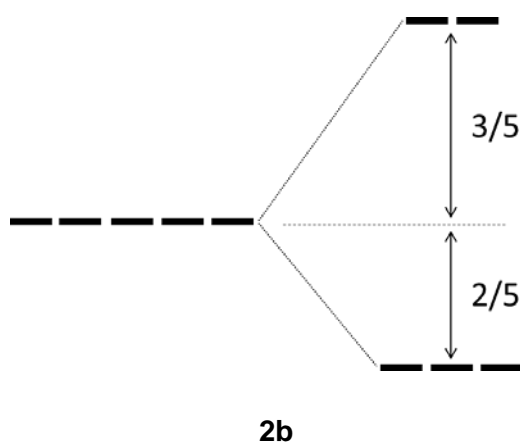
Ústav chemických vied, Prírodovedecká fakulta UPJŠ v Košiciach

Maximálne 30 bodov

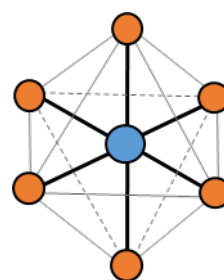
Doba riešenia: bez limitu

Riešenie úlohy 1 (13 b)

a)

2b

1b

Koordináčné číslo 6

1b

Ak je zohľadnené zachovanie energetického ťažiska (čo vyplýva z úvodného textu) udeľujeme plné 2b (nemusia byť znázornené šípkami rozdeľujúce ich na pätiny). Ak to zachované nie je, ale pôvodné orbitály sú rozdelené približne rovnomerne, udeľujeme iba 1b.

Ak je znázornený iba oktaéder bez polôh jednotlivých atómov, udeľujeme 0,5b.

b)

${}_{25}\text{Mn}$

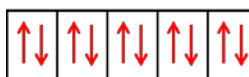
$[\text{Ar}] 3d^5 4s^2$

2b

${}_{30}\text{Zn}^{\text{II}}$

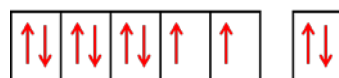
$[\text{Ar}] 3d^{10}$

2b

${}_{28}\text{Ni}$

$[\text{Ar}] 3d^8 4s^2$

2b

Ak chýba, či už skrátený alebo rámcový zápis, udeľujeme iba 1b.

- c)
Triáda železa:	železo, kobalt, nikel	1b
Ľahké platinové kovy:	ruténium, ródium, paládium	1b
Ťažké platinové kovy:	osmium, irídium, platina	1b

Riešenie úlohy 2 (8 b)

- a) Udeľujeme 0,5 b za každé správne priradenie:

II	b c	1b
III	d f g	1,5b
VI	a e g	1,5b

- b)

V rýdzom stave sa môžu vyskytovať: Ušľachtilé kovy **1b**

Aspoň dva príklady: Zlato, striebro, meď, ortuť, platinové kovy... **1b**

Ak je uvedený iba jeden príklad udeľujeme 0,5b.

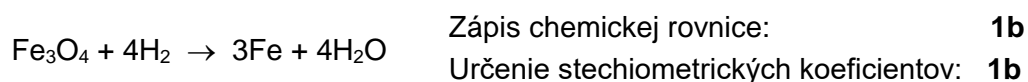
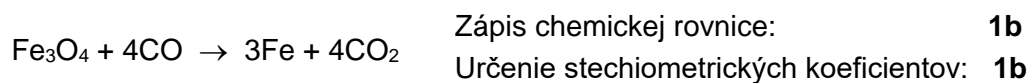
Ušľachtilé kovy majú kladnú hodnotu štandardného elektródového potenciálu a pôsobia oxidačne na kovy s nižšou hodnotou štandardného elektródového potenciálu. Preferujú redukovanú formu, čiže formu kovu, nie katiónu. Nereagujú s vodou ani s kyselinami, ktoré nemajú silné oxidačné účinky - maximálne **2b**).

Ak sú uvedené aspoň dve z uvedených podstatných charakteristík pre ušľachtilý kov (hodnota štandardného potenciálu, preferovaná forma a nízka reaktivita), udeľujeme plný počet bodov (2b).

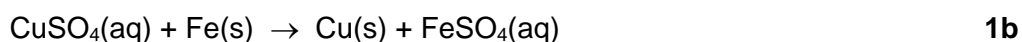
Ak je uvedená iba jedna z nich, tak udeľujeme 1b.

Riešenie úlohy 3 (9 b)

a)

b)

Ak nie sú uvedené skupenské stavy udeľujeme iba 0,5b.

Určujúcou zložkou, v reakcii je síran meďnatý:

$$n(\text{CuSO}_4) = n(\text{CuSO}_4 \cdot 5\text{H}_2\text{O}) = \frac{m(\text{CuSO}_4 \cdot 5\text{H}_2\text{O})}{M(\text{CuSO}_4 \cdot 5\text{H}_2\text{O})} = \frac{10,0 \text{ g}}{249,682 \text{ g} \cdot \text{mol}^{-1}} = 4,005 \cdot 10^{-2} \text{ mol}$$

$$n(\text{Cu}) = n(\text{CuSO}_4) = 4,005 \cdot 10^{-2} \text{ mol}$$

$$m_{\text{teor}}(\text{Cu}) = n(\text{Cu}) \cdot M(\text{Cu}) = 4,005 \cdot 10^{-2} \text{ mol} \cdot 63,546 \text{ g mol}^{-1} = 2,545 \text{ g} \quad (1b)$$

$$\eta(\text{Cu}) = \frac{m_{\text{exp}}}{m_{\text{teor}}} = \frac{2,198 \text{ g}}{2,545 \text{ g}} = 0,8636 = 86,36 \% \quad (1b)$$

$$n(\text{FeSO}_4 \cdot 7\text{H}_2\text{O}) = n(\text{CuSO}_4) = 4,005 \cdot 10^{-2} \text{ mol}$$

$$m_{\text{teor}}(\text{FeSO}_4 \cdot 7\text{H}_2\text{O}) = n \cdot M = 4,005 \cdot 10^{-2} \text{ mol} \cdot 278,0106 \text{ g mol}^{-1} = 11,134 \text{ g} \quad (1b)$$

$$\eta(\text{FeSO}_4 \cdot 7\text{H}_2\text{O}) = \frac{m_{\text{exp}}}{m_{\text{teor}}} = \frac{8,113 \text{ g}}{11,134 \text{ g}} = 0,7286 = 72,86 \% \quad (1b)$$

RIEŠENIE A HODNOTENIE ÚLOH Z ORGANICKEJ CHÉMIE

Chemická olympiáda – kategória B – 59. ročník – školský rok 2022/2023

Domáce kolo

Mgr. Peter Šramel, PhD., Ing. Juraj Malinčík

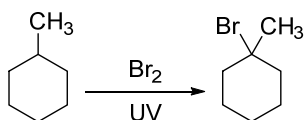
Katedra organickej chémie, PriF UK, Univerzita Komenského v Bratislave

Maximálne 30 bodov

Úloha 1 (21,75 b)

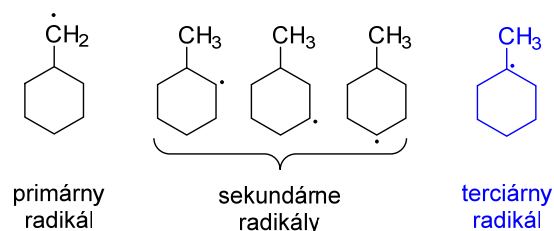
a) (0,75 b)

0,25 b za správne nakreslenú štruktúru východiskovej látky; **0,25 b** za správnu štruktúru produktu; **0,25 b** za správne zapísanú reakčnú schému

b) (3,50 b)

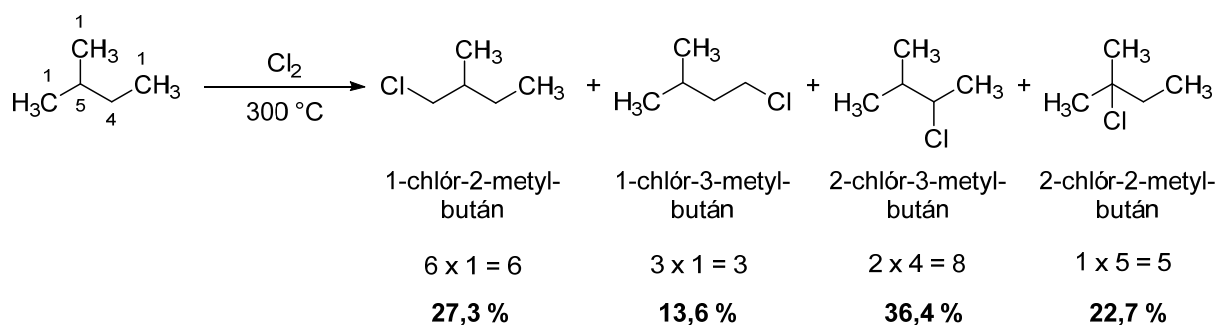
0,25 b za každý správne nakreslený radikálový intermediát; **0,25 b** za každý správne určený charakter príslušného intermediátu; **0,50 b** za správny výber najstabilnejšieho intermediátu a **0,50 b** za správne vysvetlenie selektivity danej reakcie

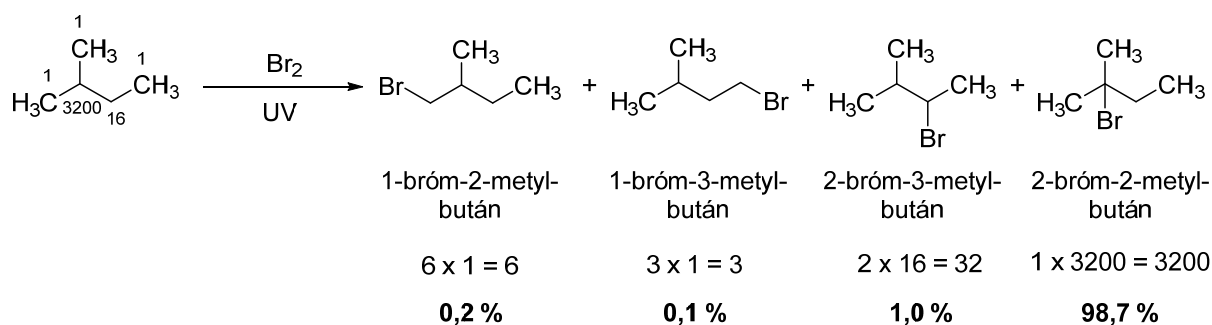
Pri danej radikálovej bromácii môže vznikáť jeden primárny radikálový intermediát, tri sekundárne a jeden terciárny. Vzhľadom na to, že terciárny intermediát je zo všetkých najstabilnejší, bude dominantným reakčným intermediátom vedúcim k vyššie uvedenému dominantnému produktu – terciárnemu brómalkánu.

c) (5,25 b)

0,25 b za správne zapísanú reakčnú schému; **0,50 b** za každý správne nakreslený produkt; **0,25 b** za každý správne pomenovaný produkt; **0,50 b** za každé správne vypočítané percentuálne zastúpenie daného produktu

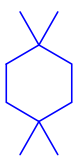
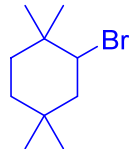
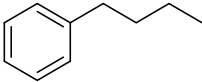
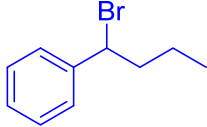
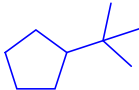
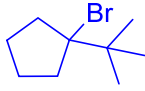
d) (5,25 b)

e), f) (7 b)

0,25 b za každý(ú) správne uvedený(ú) názov / štruktúru východiskového alkénu; **0,50 b** za každú správne uvedenú štruktúru dominantného produktu; **0,25 b** za každý správne uvedený názov dominantného produktu (v prípade uvedenia štruktúry minoritného produktu (regioizoméru) udeliť **0,25 b**, v prípade jeho správneho pomenovania **0,25 b**)

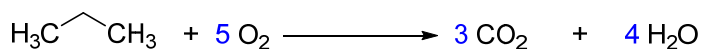
Názov východiskovej látky	Štruktúra východiskovej látky	Reakčné podmienky	Názov a štruktúra dominantného produktu
1,2-dimetyl-cyklohexán		Br_2 / UV	 1-bróm-1,2-dimetyl-cyklohexán
2-metylheptán		Br_2 / UV	 2-bróm-2-metylheptán
3-etylpentán		Br_2 / UV	 3-bróm-3-etylpentán
2,2-dimetylbután		Br_2 / UV	 3-bróm-2,2-dimetylbután

1,1,4,4-tetrametyl- cyklohexán		Br ₂ / UV	 2-bróm-1,1,4,4-tetrametyl- cyklohexán
butylbenzén		Br ₂ / UV	 (1-brómbutyl)benzén
<i>tert</i> - butylcyklopentán		Br ₂ / UV	 1- <i>tert</i> -butyl-1-bróm- cyklopentán

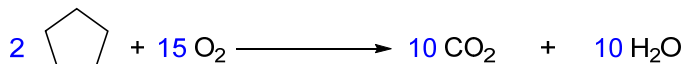
Úloha 2 (8,25 b)

0,25 b za každú správne nakreslenú štruktúru východiskového alkénu; **0,25 b** za každú správne napísanú reakčnú rovnicu; **0,50 b** za správne vyrovnanie reakčnej rovnice

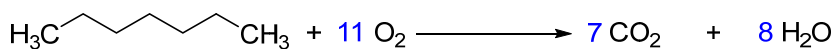
a) (1 b)

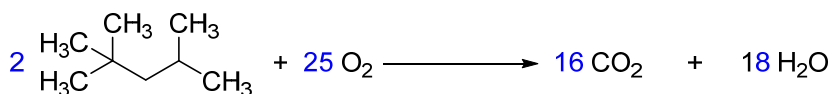
b) (1 b)

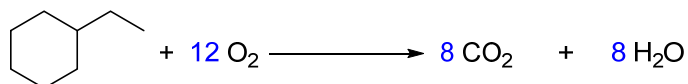
c) (1 b)

d) (1 b)

e) (1 b)

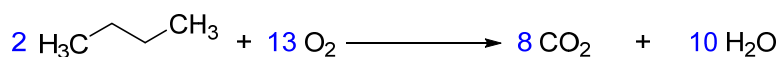

(3,25 b)

f) 0,25 b za správne nakreslenú štruktúru východiskového alkénu; **0,25 b** za správne napísanú reakčnú rovnicu; **0,50 b** za správne vyrovnanie reakčnej rovnice; **0,50 b** za správne určenie mólového pomeru $n(\text{bután}) / n(\text{CO}_2)$; **0,50 b** za správny výpočet $n(\text{butánu})$; **0,50 b** za správny výpočet $n(\text{CO}_2)$; **0,75 b** za správny výpočet $V(\text{CO}_2)$. Body udeliť aj v prípade inak štruktúrovaného doloženého výpočtu. V prípade zrejmej numerickej chyby túto penalizovať

0,25 b z bodov pridelených za príslušný výpočet (minimálny výsledný počet bodov = 0). Jednu chybu nepenalizovať viackrát: ak nastala numerická chyba v prvej časti výpočtu a ďalej už s touto chybnou hodnotou výpočty správne, nesúlad číselnej hodnoty už druhý krát nepenalizovať.

Z rovnice horenia butánu je zrejmé, že látkové množstvá butánu a CO_2 sú v pomere $2/8 = 1/4$. To znamená, že z jedného mólu butánu vzniknú štyri móly CO_2 .

$$\frac{n(\text{bután})}{n(\text{CO}_2)} = \frac{1}{4} \rightarrow n(\text{CO}_2) = 4 \cdot n(\text{bután})$$

$$n(\text{bután}) = \frac{m(\text{bután})}{M(\text{bután})} = \frac{1300 \text{ g}}{58,12 \text{ g mol}^{-1}} = 22,37 \text{ mol}$$

$$n(\text{CO}_2) = 4 \cdot n(\text{bután}) = 4 \cdot 22,37 \text{ mol} = 89,47 \text{ mol}$$

$$V(\text{CO}_2) = n(\text{CO}_2) \cdot V_m = 89,47 \text{ mol} \cdot 22,41 \text{ dm}^3 \text{ mol}^{-1} = 2005,02 \text{ dm}^3 \approx 2,0 \text{ m}^3$$

Spálením 1,3 kg butánu vznikne 2,0 m^3 CO_2 .

RIEŠENIE A HODNOTENIE PRAKTICKÝCH ÚLOH Z ANALYTICKEJ CHÉMIE

Chemická olympiáda – kategória B – 59. ročník – školský rok 2022/2023

Domáce kolo

Pavel Májek

Ústav analytickej chémie FCHPT STU v Bratislave

Maximálne 40 bodov

Experimentálna úloha (28 b)

a) Príprava 250 dm⁻³ 0,05 mol dm⁻³ roztoku Na₂CO₃:

hmotnosť štandardu Na₂CO₃ (s): $m(\text{Na}_2\text{CO}_3) = c \cdot V \cdot M(\text{Na}_2\text{CO}_3)$

$$m_s = 0,05 \text{ mol dm}^{-3} \cdot 0,25 \text{ dm}^3 \cdot 105,9884 \text{ g mol}^{-1} = 1,3249 \text{ g Na}_2\text{CO}_3$$

návažok: 1,3325 g Na₂CO₃ sa rozpustil a doplnil na 250 cm³,

$$\text{koncentrácia štandardu: } c(\text{Na}_2\text{CO}_3) = \frac{m(\text{Na}_2\text{CO}_3)}{M(\text{Na}_2\text{CO}_3) \cdot V_{\text{roztoku}}}$$

$$c(\text{Na}_2\text{CO}_3) = 1,3325 \text{ g} / (105,9884 \text{ g mol}^{-1} \cdot 0,25 \text{ dm}^3) = 0,05029 \text{ mol dm}^{-3}$$

b) Príprava 250 dm⁻³ 0,1 mol dm⁻³ roztoku HCl:

zásobný roztok HCl: $c = 1 \text{ mol dm}^{-3}$

odmerný roztok: 250 cm³ HCl (k) s $c = 0,1 \text{ mol dm}^{-3}$:

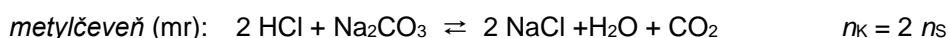
$$\text{riedenie: } V_{\text{zásobný}} = 0,1 \text{ mol dm}^{-3} \cdot 0,25 \text{ dm}^3 / (1 \text{ mol dm}^{-3}) = 25,0 \text{ cm}^3$$

Stanovenie presnej koncentrácie odmerného roztoku HCl:

c) indikátor Tashiro:

na štandardizáciu sa pipetovalo: 20,0 cm³ štandardného roztoku Na₂CO₃,

reakcia pri štandardizácii na indikátor Tashiro (zmesný indikátor metylčerveň + metylénová modrá):

priemerná spotreba HCl na mr: $\bar{V}_{\text{mr}} = 19,75 \text{ cm}^3$

$$\bar{c}_{\text{HCl, mr}} = 2 \cdot c_s \cdot V_s / \bar{V}_{\text{mr}} = 2 \cdot 0,05029 \text{ mol dm}^{-3} \cdot 20,0 \cdot 10^{-3} \text{ dm}^3 / 19,75 \cdot 10^{-3} \text{ dm}^3 = \mathbf{0,1019 \text{ mol dm}^{-3}}$$

d) indikátor fenoftaleín:

na štandardizáciu sa pipetovalo: 20,0 cm³ štandardného roztoku Na₂CO₃,

reakcia pri štandardizácii na indikátor fenoftaleín:

priemerná spotreba HCl na ff: $V_{\text{ff}} = 9,85 \text{ cm}^3$

$$\bar{c}_{\text{HCl, ff}} = c_s \cdot V_s / \bar{V}_{\text{ff}} = 0,05029 \text{ mol dm}^{-3} \cdot 20,0 \cdot 10^{-3} \text{ dm}^3 / 9,85 \cdot 10^{-3} \text{ dm}^3 = \mathbf{0,1021 \text{ mol dm}^{-3}}$$

e) reprezentatívna hodnota koncentrácie roztoku HCl: 0,1020 mol dm⁻³ (priemerná hodnota stanovenia)

bodovanie:

1 b: výpočet návažku a); príprava roztoku a); príprava roztoku b); správna koncentrácia e); každá titrácia (max. 6 b);

2 b: výpočet koncentrácie c); výpočet koncentrácie d);

14 b: relatívna chyba stanovenia koncentrácie HCl δ v %:

$$\bar{\delta} \leq 3\%: 14 \text{ bodov}; (\bar{i}+2; \bar{i}+3): \text{ body} = 14 - i, i = 1; 13; \bar{\delta} > 16\%: 0 \text{ bodov}$$

Riešenie úlohy 1 (3 b)

Odmerná analýza je metóda kvantitatívnej chemickej analýzy, kde sa na základe presného merania objemu odmerného činidla potrebného na úplné zreagovanie stanovovanej látky v analyzovanom roztoku určí jeho množstvo.

Titračná krivka je grafická závislosť signálu (pH, E , pM) od objemu titračného činidla alebo titračného stupňa.

Acidobázický indikátor je slabá organická kyselina alebo zásada, ktorej disociovaná a nedisociovaná forma majú rôzne sfarbenie.

Bod ekvivalencie je stav, keď pridané látkové množstvo činidla je chemicky ekvivalentné látkovému množstvu stanovovanej látky. Dosiachnutie bodu ekvivalencie je teoretický koncový bod titrácie, nazýva sa tiež stechiometrický bod.

Koncový bod titrácie je stav, kedy titráciu ukončíme napr. na základe zmeny farby vizuálneho indikátora, zmeny vodivosti, absorpcie alebo potenciálu.

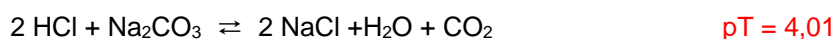
Miliekvivalent (milival) je definovaný ako 1 μmol (μg) atómu vodíka, alebo množstvo ľubovoľného iného prvku (skupiny), ktorá v reakcii zodpovedá atómu vodíka, alebo ho nahradzuje.

Riešenie úlohy 2 (2 b)

Štandardizácia HCl (k) na Na_2CO_3 (s):

Indikátor pre danú titráciu volíme predovšetkým tak, aby oblasť jeho farebného prechodu odpovedala pH v okolí bodu ekvivalencie (pT) na titračnej krivke.

a) metylčerveň (mr): rozmedzie pH: 4,4 – 6,2 $pK_{\text{ind}} = 4,95$

b) fenolftaleín (ff): rozmedzie pH: 8,2 – 10,0 $pK_{\text{ind}} = 9,5$

Vhodnejším indikátorom je fenolftaleín (ff), pretože pri titracii nedochádza k absorpcii CO_2 v roztoku a pH pri ktorom sfarbenie ff začína alebo prestáva byť viditeľným je 8,2 – roztok je mierne pretitrovaný ($pT = 8,31$).

Poradie vhodnosti indikátorov (vhodný $\rightarrow$ menej vhodný): ff $\rightarrow$ mr.

Riešenie úlohy 3 (1,5 b)

Stupeň ionizácie, α udáva podiel látkového množstva ionizovaných častíc n_i voči celkovému počtu častíc rozpustených vo vode ($n_i + n_n$). Pre α platí: silné elektrolyty, $\alpha \geq 0,3$; stredne silné elektrolyty, $0,03 < \alpha < 0,3$; slabé elektrolyty, $\alpha \leq 0,03$. Podľa hodnoty disociačnej konštanty určujeme silu kyselín a zásad, a teda aj voľbu vhodného odmerného činidla a indikátora na stanovenie látok na základe protolytických reakcií.

Riešenie úlohy 4 (2 b)

Funkčná oblasť indikátora je rozmedzie pH, ktoré umožňuje pozorovať farebnú zmenu indikátora. Pri titrácii volíme indikátor tak, aby pH v okolí bodu ekvivalencie na titračnej krivke bolo vo funkčnej oblasti indikátora. Na titráciu je vhodný taký acidobazický indikátor, ktorého farebná zmena je v rozmedzí dvoch jednotiek pH.

Funkčná oblasť indikátora: $\text{pH} = \text{p}K_{\text{ind}} \pm 1$.

Riešenie úlohy 5 (1 b)

a): $\text{Na}_2\text{B}_4\text{O}_7 + 7\text{H}_2\text{O} \rightarrow 4\text{H}_3\text{BO}_3 + 2\text{NaOH}$; alebo: $\text{Na}_2\text{B}_4\text{O}_7 + 7\text{H}_2\text{O} \rightarrow 4\text{B}(\text{OH})_3 + 2\text{NaOH}$

Riešenie úlohy 6 (2,5 b)

Rovnica stanovenia: $\text{Na}_2\text{B}_4\text{O}_7 + 2\text{HCl} + 5\text{H}_2\text{O} \rightarrow 4\text{H}_3\text{BO}_3 + 2\text{NaCl}$ $n_b/n_k = 1/2$

bezvodý $\text{Na}_2\text{B}_4\text{O}_7$: (b);

HCl: (k)

H_2O : (w)

$M_b(\text{bezvodý}) = 201,2193 \text{ g mol}^{-1}$

$M_w = 18,01528 \text{ g mol}^{-1}$

$m(\text{hydát, 99,25 \%}) = 1,4565 \text{ g}/100 \text{ cm}^3$

$m(\text{hydát, 100 \%}) = 1,4565 \cdot 0,9925 = 1,4456 \text{ g}$

zásobný roztok: $V_{\text{vzorka}} = 100 \text{ cm}^3$

aliquotná časť: $V_{\text{itrácia}} = 20 \text{ cm}^3$

$c_k = 0,1020 \text{ mol dm}^{-3}$

$V_k = 19,46 \text{ cm}^3$

$m_b = 0,5 \cdot M_b \cdot c_k \cdot V_k \cdot 100/20 = 0,5 \cdot 201,2193 \cdot 0,102 \cdot 0,01946 \cdot 5 = 0,9985 \text{ g}$ borax bezvodý

$m_w = m_b(\text{hydát, 100 \%}) - m_b(\text{bezvodý}) = 1,4456 - 0,9985 = 0,4471 \text{ g}$ vody

$w_b = 0,9985/1,4456 = 0,6907 = 69,07 \%$

$M(\text{hydrát}) = M_b(\text{bezvodý})/w_b = 201,2193/0,6907 = 291,3117 \text{ g mol}^{-1}$

počet $\text{H}_2\text{O} = (M(\text{hydrát}) - M_b(\text{bezvodý}))/M_w = (291,3117 - 201,2193)/18,01528 = 5,00$

Vzorec kryštalického tetraboritanu sodného: **$\text{Na}_2\text{B}_4\text{O}_7 \cdot 5\text{H}_2\text{O}$**

Názov minerálu: **tinkalkonit**

Autori: RNDr. Martin Vavra, PhD., Mgr. Peter Šramel PhD., Ing. Pavel Májek, PhD., (vedúci autorského kolektívu).

Recenzenti: Ing. Simona Herdová, doc. RNDr. Martin Putala, PhD., Ing. Agneša Szarka, PhD.

Vydal: IUVENTA, Slovenský inštitút mládeže, Bratislava 2022.